

Л. В. НЕЧИПОРУК

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
e-mail: econom_theory@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0876-8861

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ¹

У статті подано аналіз мережевої економіки як якісно нової форми економічного порядку та діяльності, що здійснюється за допомогою електронних мереж. Проаналізовано властивості мережевої економіки, серед яких: комплементарність і стандартизність, зовнішні мережеві ефекти, ефект пастки, економія на масштабі виробництва.

Встановлено, що в умовах мережевої економіки особливого значення набуває інтелектуальна власність, яка пояснюється інтелектуалізацією власності, що спричиняє істотні зміни в усій економічній системі постіндустріального суспільства.

Ключові слова: мережева економіка, глобалізація економіки, інтелектуальна власність.

JEL Classification: O 10

Постановка проблеми. Головною закономірністю світового суспільно-економічного розвитку є глобалізація, яка сприяє формуванню глобальних мереж у різних сферах економіки та супроводжується деформацією пропорцій між реальним та фінансовим капіталом, що серед іншого обумовлено концентрацією та перенакопиченням фінансових ресурсів у мережевих структурах ТНК. Отже, глобалізація надає сучасному господарству нових якісних рис,

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

серед яких — формування мережевої економіки, яка й потребує комплексного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мережева економіка (networked economy) — це відносно нове поняття, зі змістом якого науковці продовжують визначатися. По-перше, мережева економіка — це якісно нова форма економічного порядку, яка починає витісняти ієрархічні та ринкові форми з обслуговування економічних відносин у суспільстві. За визначенням А. А. Гриценка, «якщо в ієрархічній структурі елементи системи перебувають на різних рівнях і мають різний статус, то в мережевій — вони є рівнорівневими і рівноправними» [1]. По-друге, мережева економіка — це діяльність, що здійснюється за допомогою електронних мереж. Слід зазначити, що в науковій літературі можна зустріти різні визначення поняття «мережі»: від трактування його як синоніму поняття «стратегічні альянси», «скупчення», «спільні підприємства», «промислові райони» тощо [2] до дефініції його як комплексу взаємопов'язаних вузлів, конкретний зміст кожного з яких залежить від характеру певної мережевої структури [3].

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування головних особливостей та структури мережевої економіки.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що мережева економіка ґрунтується на виробництві та розподілі мережевих благ, корисність яких виявляється виключно через мережеві зв'язки, властивостями яких є: елементарність, стандартність; мережеві зовнішні ефекти; ефекти пастки (lock-in-effect), економія на масштабі виробництва (таблиця).

В умовах мережевої економіки змінюється характер праці. Праця дедалі більше стає всезагальною. За висновками А. А. Гриценка, теоретичною основою розуміння всезагальної праці є концепція спільно-розділеної діяльності. Розвиток відносин розділності втілюється в поділі праці, приватної власності та інститутах ринку, а відносин спільності — у кооперації й усупільненні праці, суспільної власності та інститутах держави. За умов виникнення питання про внесок окремого вченого в цей всезагальний результат, його потрібно вирішувати не на принципах приватної власності на інтелектуальний продукт, а на принципах всезагальної власності як історичної форми спільно-розділеної власності, в якій приватна власність є лише однією із складових складнішої системи відносин присвоєння [4, с. 6].

Ми поділяємо позицію С. В. Степаненка та Л. І. Яковенко, які визначають, що зміни в окремих елементах системи відносин власності, спричинені переходом до новітнього сектору економічної системи постіндустріального суспільства, для позначення якого в літературі широко застосовують два терміни: «knowledge economy», тобто економіка, заснована на знаннях, або... «економіка знань», та «information economy», тобто економіка, що ґрунтується на інформації, або... «інформаційна економіка».

Властивості мережевої економіки [4, с. 9]

Властивості мережевої економіки	Комплементарність і стандартність	Характеристики мережевого блага уможливають взаємодію і комунікації з іншими учасниками мережі, а також значно розширюють можливості використання блага
	Зовнішні мережеві ефекти	Із залученням кожного додаткового суб'єкта до мережі її цінність значно збільшується для інших учасників. За об'єднання маленьких локальних мереж в одну різко зростає їх цінність. Нарощування цінності та зростання мережі після досягнення нею критичної маси відбувається експоненціально (швидкість зростання величини пропорційна значенню самої величини)
	Ефект пастки	Стандартність і комплементарність мережевих благ роблять залежними своїх споживачів від певного стандарту і мережі. У деяких випадках такий стан речей може призвести до того, що буде використано не найефективніший і не найкорисніший стандарт для даного споживача. Цей ефект сприяє розвитку мережі зсередини, тому що споживачі, які не можуть від неї відмовитися, починають її вдосконалювати і розвивати
Економія на масштабі виробництва	Цей ефект діє також за виробництва ординарних благ, але у випадку з мережевими благами він виявляється набагато ефективніше: витрати на виробництво першої одиниці такого блага є значно вищими, ніж наступних. Електронні та мережеві технології знижують витрати копіювання дигітальної інформації майже до нуля	

Ураховуючи, що першорядним фактором виробництва мережевої економіки є інформація та знання, а основою сталого розвитку економічної системи є інформаційно-цифрові технології, то серед основних умов її формування та розвитку слід виокремити:

– розвиток і поширення Інтернет-технологій (умовою існування мережевої економіки є інформаційно-комунікативне середовище, яке створене та підтримується глобальною мережею Інтернет);

– наявність у критичної маси економічних агентів і відповідної інфраструктури, яка робить можливою їх діяльність. Мережеве збільшення віддачі створюється всією мережею і розподіляється в ній між усіма. Агенти, користувачі, конкуренти разом створюють цінність мережі, хоча результати збільшення віддачі можуть бути розподілені нерівномірно між ними;

– нові інструменти (можливість виникнення яких обумовлена глобальними комунікаціями) для реорганізації форм спільної діяльності людей, що використовуються для розробки принципів мережевої організації;

Це зростання ефективності різноманітних видів економічної інфраструктури через використання можливостями Інтернет-технологій, що обумовлює модернізацію інфраструктури економіки і створення мережевих інституційних структур [5, с. 40–45]. М. Кастельс у роботі «Становлення суспільства мережевих структур» виділяє різні види мереж (мережа глобальних фінансових потоків, мережа засобів масової інформації тощо) та формулює специфічний закон мережевих структур, відповідно до якого відстань (або інтенсивність і частота взаємодії) між двома точками (або соціальними станами) коротша, коли вони обоє виступають як вузли в тій чи іншій структурі, ніж тоді, коли вони не належать до однієї й тієї ж мережі [3].

Процеси глобалізації супроводжуються розвитком різних мереж та інформаційних технологій, що, у свою чергу, стимулює віртуалізацію фінансового капіталу (існування його в комп'ютерних мережах) [6, с. 210]. Віртуальний фінансовий капітал відірваний від матеріального виробництва, він існує у сфері трансакцій, має свій особливий зміст, а саме: є принципово мобільнішим у часі та просторі порівняно з іншими формами капіталу; має зв'язок з конкретним суб'єктом, з конкретним станом у соціальному просторі-часі лише за формою власності та може змінювати свого власника швидко і часто, що й здійснюється постійно на фінансових ринках.

Таким чином, хоча віртуальний капітал-гроші як світова супермережа може бути приватизований обмеженим колом приватних осіб, проте цілком не може бути контрольований ними, що обумовлено неорганізованістю та наявністю суперечностей серед власників корпоративно-мережевого ринку.

За визначенням вітчизняних науковців внутрішні властивості глобального фінансового ринку, серед яких: «1) міжнародні масштаби здійснення угод і, відповідно, транскордонне переливання капіталу; 2) діяльність транснаціональних банків, фінансово-промислових груп, інвестиційних фондів і компаній, пенсійних і страхових фондів, глобальних транснаціональних корпорацій як суб'єктів ринку; 3) доступність для інвесторів і позичальників; 4) безперервність процесів інвестування, кредитування, торгівлі валютою та цінними паперами; використання глобальних електронних мереж — є факторами економічного розвитку, оскільки кожна з них сприяє зростанню обсягів залучення інвестиційних ресурсів» і впливає на інші параметри [7, с. 83–84].

Тією мірою, у якій мікро- та макроекономічні параметри національних господарських систем (обсяги та напрями інвестицій, маркетингова стратегія, напрями росту, структурні зрушення в національних господарських системах і у світовому розподілі праці, рівень та динаміка інфляції) формуються під впливом кон'юнктури фінансових ринків, на яких домінує обмежене коло конкуруючих між собою фінансових ТНК («павуків»), які ство-

рюють віртуальні фіктивні мережі, що взаємоперетинаються, у світі розгортається фінансова глобалізація (глобальна гегемонія віртуального фіктивного капіталу) [6, с. 270].

Головним ризикоутворюючим фактором економічної системи в умовах глобалізації визнають поширення ознак ринкової економіки як самоорганізуючої системи на все світове господарство, а другий тип ризиків глобалізації пов'язують з мережевими структурами фінансових і організаційних систем, а саме: несиметричним розподілом інформації, яка лише на перший погляд є надмірною, а в реальній дійсності доступна не для всіх і поширюється нерівномірно. До того ж слід зазначити, що інформація між вузлами мережевої системи (фінансовими центрами) обертається в режимі реального часу, внаслідок чого порушення в одній частині системи миттєво поширюється на всю систему.

Виникає парадокс: участь в інформаційно-фінансовій системі за умов недостатності інформації обумовлює нестійкість розвитку та кризи, а неучасть позбавляє надії на розвиток у межах ринкової економіки [8].

Зростання ролі інформації та знань як новітніх об'єктів власності, перетворення їх на важливий ресурс виробництва призводить до ускладнення соціальної структури суспільства, формування нової соціальної верстви власників знань та інформації, які знають, як розподілити знання для виробництва, використовують знання та інформацію у своїх інтересах, для задоволення власних різноманітних потреб [5, с. 59–60]. На думку П. Дракера, у суспільстві з доміантою знань провідними групами будуть працівники знань (knowledge workers), адміністратори знань (knowledge executives), професіонали знань (knowledge professionals), підприємці знань (knowledge entrepreneurs) [9, с. 94].

В умовах мережевої економіки особливого значення набуває інтелектуальна власність, що науковці пояснюють інтелектуалізацією власності, яка спричиняє істотні зміни в усій економічній системі постіндустріального суспільства (поряд із сервісизацією та інформатизацією економіки) [10, с. 224]. Процеси інтелектуалізації, що охоплюють відносини власності та поширюються на функціонування економічної системи загалом, повністю реалізуються лише в умовах розвиненого ринку об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), специфіка функціонування якого полягає у входженні в нього не власне продуктів інтелектуальної діяльності, а лише окремих прав на них. Відповідно вартість цих продуктів розглядається як вартість прав, а об'єктами купівлі-продажу стають охоронні документи, що підтверджують право на використання об'єктів інтелектуальної власності [10, с. 146].

Ураховуючи зазначене зауважимо, що зміни відносин власності відбуваються в умовах формування постіндустріальної економіки, і вони є такими:

- об'єкти власності — поширення неречових об'єктів у формі інтелектуальної та віртуальної власності;
- суб'єкти власності — поява нових суб'єктів — власників інформації та знань;
- співвідношення між різними типами, формами та видами власності, плюралізм форм та видів власності;
- структура власності — зменшення абсолютного та переважання часткового привласнення [10, с. 59].

Посилаючись на те, що переважним фактором виробництва мережевої економіки є інформація та знання, та враховуючи особливості трансформації відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки [10, с. 163–164], пропонуємо визнавати такі особливості інтелектуальної власності в умовах мережевої економіки:

1. Система відносин власності зазнає суттєвих трансформацій, що виражається у:

а) зміні об'єктів власності (ними стають нематеріальні — інтелектуальні та віртуальні субстанції) та суб'єктів власності (власники інтелектуальних ресурсів при поширенні їх інституціоналізації та деперсоніфікації);

б) зменшенні абсолютного і переважанні часткового привласнення, розшаруванні прав власності та поширенні багатоманіття форм і видів власності.

2. Реалізація функцій володіння, користування і розпорядження має свої особливості щодо таких об'єктів інтелектуальної власності, як інформація та знання.

Функція володіння знаннями повною мірою реалізується лише їх носієм, тоді як інтелектуальне володіння інформацією може доповнюватися володінням матеріальним носієм цієї інформації та реалізуватися широким колом суб'єктів.

Користування знаннями та інформацією, витягнення з них корисних властивостей здійснюється через інтелектуальну працю і є індивідуальним актом з огляду на суб'єктивність процесу мислення.

Функція розпорядження знаннями для суб'єкта полягає у можливості їх об'єктивувати, перетворити на інформацію, розпорядження якою здійснюється без її відчуження шляхом поширення в мережі.

3. Інтелектуальна власність може перебувати як в особистій, так і приватній формі, тобто використовуватися індивідом для задоволення своїх потреб або для власного збагачення. Внесок окремого вченого у всезагальний результат в мережевій економіці слід визначати не на принципах приватної власності на інтелектуальний продукт, а на принципах всезагальної власності як історичної форми спільно-розділеної власності.

Висновки. Закономірністю світового суспільно-економічного розвитку є глобалізація, яку розглядають як єдність двох процесів: глобалізації ринків (ресурсів, товарів та послуг) та глобалізації економічних форм (тобто формування транснаціональних операторів, збільшення організаційних структур економіки, утворення глобальних мереж). Глобалізація економіки сприяє виникненню якісно нової форми економічного порядку — мережевої економіки, яка починає витісняти ієрархічні та ринкові форми з обслуговування економічних відносин у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценко А. А. Иерархические и сетевые структуры в институциональной архитектонике экономических систем / А. А. Гриценко // Науч. тр. Донец. нац. тех. ун-та. Серия: экономическая. – Вып. 31–7 (117). – 2007. – С. 51.
2. Заратьєгу Й. М. Промислові райони Альфреда Маршала. Повторний візит. Частина I [Текст] / Й. М. Заратьєгу // Проблеми й перспективи управління в економіці. – 2004. – № 2. – С. 59–68.
3. Кастельс М. Становление общества сетевых структур [Електронний ресурс] / М. Кастельс. – Режим доступу: <http://www.archipelag.ru>.
4. Формування інформаційно-мережевої економіки / А. Гриценко, Є. Песоцька // Економ. теорія. – 2013. – № 1. – С. 5–19.
5. Степаненко С. В. Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки / С. В. Степаненко, Л. І. Яковенко. – Полтава : Скайтек, 2009. – 187 с.
6. Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2007. – 512 с.
7. Економічний глобалізм: розвиток та зростання : монографія / за заг. ред. В. В. Рокочої. – К. : Таксон, 2005. – 320 с.
8. Думная Н. Н. Риски финансовой глобализации / Н. Н. Думная // Бизнес-академия. – 2002. – № 7. – С. 2–4.
9. Drucker P. F. The Post-Capitalist World / P. F. Drucker // The Public Interest. – 1992. – № 109. – Р. 90–111.
10. Степаненко С. В. Інтелектуалізація економіки як ознака постіндустріального суспільства / С. В. Степаненко // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації : всеукр. наук.-практ. конф., 19–20 травня 2005 р.: матеріали. Т. 1. – Полтава : Скайтек, 2005. – С. 224–226.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2014

Рецензент — доктор економічних наук, професор Т. М. Камінська, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — T. M. Kaminska, Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Л. В. НЕЧИПОРУК

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СЕТЕВОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье дан анализ сетевой экономики как качественно новой формы экономического порядка и деятельности, осуществляемой с помощью электронных сетей. Проанализированы свойства сетевой экономики, среди которых: комплементарность и стандартность, внешние сетевые эффекты, эффект ловушки, экономия на масштабе производства. Установлено, что в условиях сетевой экономики особое значение приобретает интеллектуальная собственность, как объясняется интеллектуализацией собственности, которая влечет за собой существенные изменения во всей экономической системе постиндустриального общества.

Ключевые слова: сетевая экономика, глобализация экономики, интеллектуальная собственность.

L. V. NECHYPORUK

Doctor of Economic Sciences, professor, professor of Economic Theory Department of Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

THEORETICAL ASPECTS OF NETWORK ECONOMY FORMATION

Problem setting. Globalization conducing to the formation of global networks in different economic areas is the main consistency of the world social and economic development. The modern economy obtains new qualitative characteristics, namely the network economy formation, which should be comprehensively researched. This stipulates the topicality of the problem.

Recent research and publications analysis. Different aspects of the network economy have been researched by many domestic and foreign scholars, among which are M. Castells, V. Haets, A. Hrytsenko, P. Drucker, Ye. Pesotska, S. Stepanenko, L. Yakovenko etc.

Paper objective. The article purpose is to analyze the network economy as a qualitatively new form of an economic order and activity, which functions on the basis of electronic networks.

Paper main body. The author proves that the main risks of an economic system under conditions of globalization is the expansion within the whole world economy of market economy properties as self-organized systems and network structures of financial and organizational systems, which are characterized by the non-symmetric distribution of information. The author mentions that information between nodes of a network system (fi-

nancial centers) circles in the real time regime. Consequently, disturbances in one part of a system immediately expand within the whole system.

Conclusions of the research. Globalization is a consistency of the world social and economic development. It is considered as a unity of two processes: globalization of markets (resources, goods, and services) and globalization of economic forms (formation of transnational operators, increase of organizational structures of the economy, and global network formation). Globalization of the economy conduces to the emergence of the qualitatively new form of an economic order — the network economy, which begins to displace hierarchic and market forms related to servicing economic relationships in the society.

Short Abstract to an article

THEORETICAL ASPECTS

OF NETWORK ECONOMY FORMATION

Abstract. The author analyzes a network economy as a qualitatively new form of an economic order and activity, which functions on the basis of electronic networks. Properties of the network economy, namely complementarity, commonality, external network effects, a trap effect, economies of scale, are considered.

The author determines that under conditions of the network economy the intellectual property obtains an especial role. This is explained by the intellectualization of property that causes significant changes within the whole economic system of the post-industrial society.

Key words: network economy, globalization of economy, intellectual property.